

DVA PISMA MILANA MAKANCA JOSIPU JURČIČU

(PRILOG HISTORIJI HRVATSKO-SLOVENSКИH ODNOSA.)

Dušan Kermauner

U Jurčićevoj ostavštini, koja je pohranjena u Narodnoj in univerzitetnoj knjižnici u Ljubljani, sačuvana su dva lista Milana Makanca Josipu Jurčiću, koja u vrijeme povećanog interesovanja za Makančevu ličnost i politički smjer zaslužuju objavljivanje. Iako ne idu u red dokumenata koji otkrivaju dosad nepoznatu pozadinu javnoga političkog zbivanja, oba pisma živ su izraz ličnosti pisca, a u prvom je on izložio i svoj nacionalnopolitički program, koji nikako nije napuštao.

Makanec je upoznao Jurčića u vrijeme kad je ovaj radio u Sisku u uredništvu lista »Südslavische Zeitung«, tj. od početka 1871. pa do kraja maja iste godine. Dva mjeseca nakon svog odlaska u Maribor u uredništvo »Slovenskog Naroda«, on je primio od Makanca slijedeći list:

»Mili prijatelju!

Prodje evo već toliko vremena, da si ostavio svoje prijatelje, pa baš ni glasa od Tebe.

Primi dakle prije svega naš prijateljski ukor, što nas nisi obavjestio, kako živiš, što li radiš?

O našem ‚fantu‘ ne prestadosmo pjevati slavu, a napose moj obiteljski krug teško se naučava na Tvoju odsutnost, mali Milan pita, te pita: ‚Gdje je Jurčić? daleko, aha, bude došal, aha.‘

Nu pustimo jadikovanja, ima dosta papira, tinte i pera, da nastavimo svoje prijateljsko drugovanje. Rado ćeš mi vjerovati, da si ponio u Maribor naša srca, te da nipošto ne naumismo prekinuti tek nastavšu vezu. Sisak zaista ne obiluje intelektualnom zalihom, bili bi stoga zli narodno-gospodarstveni politici, kad ne bi nastojavali od svoga ‚fanta‘ nadoknaditi, što nam Sisak slabo pruža — duševnu zabavu i ozbiljnu narodnu razpravu.

Branikovci² nas ostaviše, da Bog da, bilo im djelovanje u Zagrebu na slavu, a narodu za korist; bojim se, da će u Zagrebu radi strogosti tamošnjih sudova morati znamenito popustiti od odlučnosti, pa kad od onoga, čega i onako malo imade, jošte nešto oduzmeš, ostaje ‚prokleta‘ malo te odlučnosti.

Bratelj³ naseo je, kako mu unapred prorokovah, ostaviše ga na cedilju; njegovo mjesto zauzeti će Tomić, koji se zakleo, da će se kaniti politike! Nije stoga čudo, da se Bratelj energično bacio na antiuniju, te da revno preporuča utemeljenje antiunionističkoga lista! Tempora mutantur! Božić povišen je na čast I. suradnika ‚Obzora‘ sa 900 forinti; u ostalom scienim, da bi Božića morali učiniti ‚Bezirksvorstandom‘!

² Organ »Narodne stranke«, »Branik« izlazio je u Vojnom Sisku od 7. III do 29. VII 1871.

³ Vasilj Bratelj, od 29. IV dalje vlasnik i urednik »Branika«.

Naš Škender⁴ stari je poštenjaković, mogu reći, jedina utjeha moja, jer je toli razborit, koli pošten i društveno ugodan, i njemu si se ugnjezdio u srce.

Drugi filistri ostati će, dok vieka bude — dobri ljudi!

S Mrazovićem sukobih se nedavno u Karlovcu, vidim, da me taj čovjek mrzi, ja ga sažaljujem, priznavajući mu dobru volju, neslažem se s njime glede politike, nu stoga ga zaista niti mrzim niti prezirem.

Jedino me boli, da ni on ni drugi prvaci ne drže zaključke, ma gdje stvorene, pa da oni pod politikom oportuniteta razumevaju odbacivanje oružja i žrtvovanje bedema i tvrđava.

Moja politika ostaje ista, a mislim i zdrava: Ja vjerujem u Jugoslavenstvo po Slavenstvu, ja sam Hrvat, ali kao takav nužno i iz svega srca Slavjan, ponapose Jugoslavjan.

Ja zahtjevam za svoj narod narodnost i slobodu, jedno i drugo zajamčiti će nam Jugoslavenstvo po Slavenstvu — u ostalom ne pitam za ime!

Znajući ipak, da se idea jugoslavenstva neda naprećac postići u podpunom obsegu, priznajem potrebu razborite postepene politike, a kao početak za takovu politiku smatram ‚ljubljansku izjavu‘, kojoj ću u ovih granicah¹ vjeran ostati, dok okolnosti nezahtevaju, da se ljubljanski program razširi.

Nu i taj cilj može se samo postepeno postići, stoga priznajem potrebu, da svaka grana jugoslavenska i svoju specifičnu politiku ćera, nu ipak tako, da ne samo nepokvari, već da unapredi obćenitu celj.

Stoga priznajem potrebu politike trojedne kraljevine, koja po svom historičkom razvitku posjeduje formalne uvjete k inicijativi.

Da ipak trojedna kraljevina svoju zadaću za južno slavenstvo uspješno izpuniti uzmogne, mora se, scienim, protiviti svakomu podhvatu, kojim bi se utvrdilo dualističko ustrojstvo habsburške monarhije, mora se dakle protiviti svakomu posebitomu užjemu realnomu savezu s Ugarskom.

Dok Austrija, ma pod kakovim imenom, postoji, valja nam na to misliti, kako da u tom okviru pripomognemo ujedinjivanju južnih Slavena i učvršćenju slavenskog življa u obće.

To mi se [ćini] jedino mogućim, ako iz Austrije učinimo savez država, ili makar saveznu, tj. federalističku državu. U ovu svrhu bio bih ja pripravan na novu pragmatičnu sankciju, kojom bi se ono, što danas delegacije razpravljaju, priznalo zajedničkim za sve državne posebine, koje bi u ovu svrhu sastavile kongres, u koji bi svaka posebina slala jednaki broj zastupnika.

Jednu takovu posebinu imala bi sačinjavati trojedna kraljevina, opet federativno spojena sa Slovenijom i sa srbskom vojvodinom.

Kako sada stvari stoje, mora u ovu svrhu trojedna kraljevina na temelju svoga historičkoga prava, koje je ujedno narodno pravo, zahtjevati i pectožno zastupati posvemašnu emancipaciju od kraljevine Ugarske, tj. zahtjevati posve jednaku sa kraljevinom Ugarskom državnu samostalnost. Stoga sam antiunionista.

Sadanji sabor ne bi po mom mnenju imao upuštati se u nikakovo saborisanje, već bi imao odlučno i neopozivo zahtjevati oživotvorenje cjelovitosti trojedne kraljevine (naravno i Rieku) te konstituantni cjeloviti sabor trojedne kraljevine, koji će sa kraljem odnošaj državni naprama ostalim narodom utanačiti.

¹ Ovdje je pisac najprije napisao »do smrti«, a iza »vjeran ostati« stavio je tačku i otpočeo je novi pasus; tek poslije je precrtao »do smrti« i iznad retka napisao »u ovih granicah«, a tačku iza »ostati« promijenio u zarez i dopisao novi kraj pasusa.

⁴ Škender Bobek, do 28. IV vlasnika »Branika«.

Svako ševrdanje i svako titravo polutanstvo smatram pogubnim toli za hrvatski narod, koli za ostalo jugoslavenstvo.

Nuždnim pako smatram, da sa Slovenci[ma] i sa Srbi[ma] stupimo u iskreni, bratski duševni (politički) savez, te da svaki u svom narodu širimo uzajamnu ljubav i slogu, te da iskorenimo sve, što prvijemu jošte smeta. Ujedinjenje književnoga jezika smatram odličnim sredstvom skorijeg političkog i još razvijenijeg duševnog jedinstva.

U ostalom moramo gojiti slobodnjačke ideje, te slobodi utrti čim više puteva u našem narodu.

Evo Ti, dragi prijatelju, moj program, mislim, da ga nećeš oholim podsmjehom zabaciti, već sam uvjeren, da i Ti svoju posebitu slovensku politiku na sličnom, pače jednakom temelju osnivati želiš.

Ako želiš, možeš ove misli sastaviti u dopis ili članak za „Slovenski narod“, te ga popuniti u naznačenom smjeru. Mogao bi primjetiti: (Dopis iz Siska. Jedan hrvatski narodni zastupnik o politici „trojedne kraljevine“) a možeš ga, ako misliš, i mojim imenom podpisati.

Dakako morao bi Ti ne samo izgladiti jezik, da bude članak ili dopis čestito slovenski pisan, već posve samostalno članak ili dopis napisati.

Drugo, što Ti priobćujem, jest to, da smo ozbiljno započeli nastojati oko utemeljenja antiunionističkoga lista. Odlučili smo razpačati 200 akcija po 50 forinti, od kojih se polovina odmah, a polovina poslje pol godine, izza kako od odbora stranke poziv stigne, izplatiti [mora] kasnije naznačit se imajućem blagajniku (Bobeku ili Barčiču).

To za sada nesmiješ priobćiti u „Slovenskom Narodu“; pitam Te samo, da li se taj list nadati može duševnoj podpori i uzajamnosti od „Slovenskog Naroda“, zatim, dali bi se u Sloveniji i koliko dionica (akcija) razpačati moglo i bi li Ti htio u početku badava dopisivati tomu listu barem svaki tjedan jedanput o slovenskih stvarih, napokon, da li bi listu istu ljubav činiti htjeli jošte drugi Tvojih prijatelja i sumišljenika? Odgovori mi skoro i točno.

Treće, što Ti javljam, jest to, da će se dne 6. kolovoza (u nedilju) sastati sva hrvatska pjevačka društva u Topuskom (kupelj kod Gline), da slave međusobno pobraćenje u Krajini.

Za sada nismo mogli pozvati slovenska društva, jer ih ne bi mogli u Sisku i Topuskom dostojno primiti, nu molim Te, nastoj, da na sakupljena hrvatska pjevačka društva stignu kršni brzojavni pozdravi od slovenskih društva (pod adresom Ivan Petrušić, predsjednik Slavulja u Topuskom).

Mi namjeravamo učiniti narodnu manifestaciju, i to posve narodnu.

Dragi prijatelju, nebudi lien, već se lati posla, te čini, što sam Te umolio, a ja ću Ti u zamienu prijateljstva poslati opis svečanosti ove za „Slovenski Narod“.

Bilo bi vrlo dobro, kad bi koji od Vas 5. na večer mogao u Sisak te dan sutra u Topusko poći!!

Sad mi pako ostaj zdrav, veseo i vieran svojoj Miciki, te primi srdačni pozdrav od nas svijuh, a ponapose od moje supruge, malog Milana i Tvog brata i prijana Milana.«

List nije datiran, ali je iz događaja, koje spominje, lako ustanoviti kad je napisan. »Branik« je prestao izlaziti u Sisku 29. srpnja 1871, a poslije preseleljenja štamparije u Zagrebu, ondje je 1. kolovoza izašao »Obzor«. Bit će da Makanec još nije imao u rukama prvi broj tog lista jer bi vjerojatno o njemu nešto primijetio.

Na listu nema ni Milanova prezimena, pa bismo najprije morali isključiti mogućnost da ga je napisao neki drugi Milan, a ne Makanec. Međutim je sličnost pisma u drugom pismu, koje je potpisano i prezimenom, uputila katalogizatora Jurčićeve ostavštine da mu je bez daljeg ispitivanja pripisao i taj list, a i cijeli sadržaj ukazuje na Mankanca kao pisca.

Jurčić nije u »Slovenskom narodu« donio ni dopis ni članak s Makančevim programom, a o svečanosti u Topuskom uvrstio je samo kratku vijest na temelju izvještaja u »Obzoru«, tj. »da se je pri tamošnjem shodu hrvatskih pevskih društva nazdravljalo... i braći Slavenom i Čehom, a napose braći Slovincem i slogi jugoslavenskoj«.⁵

Tek, kad je Makanec gotovo godinu dana kasnije u Hrvatskom saboru nastupio s gledištem različitim od većine narodne stranke, »Slovenski narod« mu je izrazio svoje simpatije. Donio je u originalu cijeli njegov govor u verifikacionoj debati od 27. lipnja 1872. i dopis svog starog zagrebačkog dopisnika Ferde Kočevara. Taj dopis moramo navesti — dakako u skraćenom obliku — jer mu je Jurčić kao urednik na kraju dodao uredničku primjedbu i najavio svoj članak o političkom položaju u Hrvatskoj. Kočevar je pisao:

»Naš sabor se je konstituiral, in sicer tako rekoč pod bliskom in grmenjem. Bliskalo in grmelo je od strani jugoslovanske stranke, ki je iz ust dr. Mankanca protestovala proti načinu verifikacije in konstituiranja, ki se ne oslanja na pravo in na postavu, ampak na nek kompromis med narodno in magjaronsko stranko... Narodna stranka zagrešila je s svojo popustljivostjo, ki se ne da opravdati, naglaven greh, ker je dvojila v moralno moč naroda, bojé se razpusta saborskega in izida novih volitev! — ‚Mavšlarija‘ — in kompromis med narodno in magjaronsko stranko ni nič drugega nego mavšlarija — prisilila je dr. Mankanca, da je iz kluba narodne stranke izstopil ter proti njej in proti magjaronom... protestoval. Slava mu, on je rešil našo čast!... — Dr. Makanec je še mlad mož. V oceno njegovega značaja podam čitateljem ‚Slovenskega Naroda‘ sledečo epizodo iz njegovega življenja: Kakor je Alkibiades zavoljno paglavščine, ker je eno noč vse Hermese s svojih stališč prekopitnil, moral iz Aten na Sicilijo pobegniti, ravno tako je Makanec še kot gimnazijalec leta 1861 zavoljo tega v Belgrad pobegniti moral. Vrnivši se iz Belgrada brani že več let hrvatske in v daljnem smotru jugoslovanske težnje. Danes je on ‚enfant terrible‘ našega sabora... Koliko zastopnikov bo v našem saboru na svojej strani imel, to se bo... pokazalo. Toliko se pa more že danes reči, da je naša narodna prihodnost na njegovej strani, ter da je naš narod, zlasti njegova mladina, pripravljena, njegovo idejo sprejeti in gojiti...« Jurčićeve primjedbe u zagradama na kraju dopisa glasi: »Mi smo tu svojemu izkušenemu g. dopisniku besedo dali. V prihodnjič hočemo v članku govoriti o zdanjih hrvatskih stvareh, kakor smo mi podučeni o njih. Uredn.«⁶

U uvodniku: »Kompromis na Hrvatskem« Jurčić je dan kasnije zauzeo ponešto drugačiji stav:

»Ako... vprašamo, kak vtis je naredilo poročilo iz Zagreba o novo skovani slogi med dvema življema, katerih eden je domoljuben, slovansk ter naš moraličen zaveznik, a drugi samopriden, korupten ter naš in vsega slovanstva protivnik, res ne opazimo čistega veselja pri Slovincih in Slovanih, pač pa si roke manejo naši

⁵ Slovenski narod (dalje SN), br. 94, 15. VIII 1871.

⁶ SN, br. 75, 2. VII 1872.

protivniki nemškutarji in Nemci... tudi Magjari... Vprašanje je samo, da-li imajo naši... protivniki prav, da-li se ne motijo, ako računajo, da imajo hrvatsko narodno opoziciju že v žepu? — Kot od vseh strani neodvisni lahko izpovedamo naravnost, da so naše simpatije na strani stranke, kot katere govornik se je prvi dr. Makanec oglasil. To je menda čisto naravno, to mora biti pri Slovencih, ki se jugoslovanskega stališča morajo trdneje držati nego Hrvati, in ker s ‚praktično‘ politikom na drugo stran tudi ne bi ničesar več dosegli. Isto tako se preverjenja ne moramo iznebiti, da je baš Makančeva stranka stranka bodočnosti na Hrvatskem, da so tako zmerjani ‚radikalci‘ — most, po katerem pojde cela hrvatska narodna stranka v svojo dozdanjo trdno opozicijo nazaj, kadar se bode preverila, da Magjari in magjaroni zadane besede niso držali. Magjar v današnjem veku narodnosti ne more nikdar biti Hrvat prijatelj, zmirom ga bode hotel samo upotrebljavati in zatlačiti, dokler je Hrvat Slovan. Hrvat pa velike bodočnosti ne more imeti drugače kakor kot Slovan, kajti kadar mu slovanske sosede v jugu in severu zatro, pride vrsta nanj. Makanec ima torej prav, če pravi: Nobene ožje unije z Magjari, temuč unija najprej s Slovani v monarhiji, putem stoprv federalistična zveza z drugimi narodi.« Možda je Jurčič predstavio Makančev program tako nebulozno da bi olakšao prijelaz na ono što treba da slijedi: »Dasi pa simpatije do te mladje [tj. mlado-!] narodne stranke Slovenci nočemo in ne moremo skrivati, vendar nam ni na kraj pameti ne sme priti, drugo narodno hrvatsko stranko izdajstva dolžiti zaradi tega, ker je izkazala se tako popustljiva, da je dala celo načelne koncesije. Da, niti grajati narodne stranke ne moremo, in pravzaprav je grajati odločno ni hotel niti Makanec, kajti v svojem govoru je rekel narodnjakom: I vi, koji se iz domoljubnog motiva smatrate vezanimi itd. — ...Mi [avstrijski] Slovani na Hrvatskem zaveznikov ne moremo izgubiti, narobe, narod se bode z reformami v šoli, uradu in narodnem gospodarstvu, in zakonodavstvu okrepil in naši zavezniki bode enkrat vse močnejši stali na braniku jugoslovanske svobode, nego so dozday. In to posebno, ako dosežejo z revizijo občnih razmer tudi celokupnost trojedne kraljevine s pridruženjem vojne krajine in Dalmacije. V tem smislu bode hrvatski narod odobral kompromis — da ga v drugem smislu ne bo odobral, da bi si videč da so njegovi zastopniki slovanski in narodni zastavi izneverili se, brzo druge zaupne može izbral — to so dokazale zadnje in predzadnje volitve na Hrvatskem.«

U istom broju »Slovenskog naroda« je zagrebački dopisnik najavio da u Makančev »klub bodemo v prihodnje polagali vse naše nade«, i uzgred spomenuo da »Strossmayerja že več dni ni v Zagrebu«.⁷

U daljim izvještajima je »Slovenski narod« naveo prijedlog M. Makanca i desetorice drugih, »naj sabor namesto adrese naredi sklep, v katerem izreka, da sabor ne more zastopnikov izbirati v ogrski zbor, dokler se ne skliče ves celokupni zbor kraljevine Hrvatske, Slavonije in Dalmacije« i donio u prijevodu cijeli njegov govor protiv većinskog prijedloga adrese koja »ima pogubna načela, kakor hrvatski domovini, tako tudi drugim Slovanom, kakor Srbom in Slovakom v Ogrski, Čehom in Slovencem v Cislajtániji, in Srbom v kneževini...⁸ Naveo je i odgovor M. Derenčina Makancu »da se većina narodne stranke skozinskog slaže z idejama Makančevimi, ali da je prepričana, da bo na tistem potu, ki ga je nastopila, preje do zadnjih narodnih želj prišla, nego Makanec po tistem potu, ki ga je pod noge vzel.«⁹

⁷ SN, br. 76, 4. VII 1872.

⁸ SN, br. 79, 11. VII. 1872 (a Makančev govor u br. 81 i 82 od 16. i 18. VII 1872).

⁹ SN, br. 82, 18. VII 1872.

U važnijem uvodniku: »Jugoslovanstvo« Jurčič je potkraj istog meseca, prije svog odlaska u Beograd na svečanost u povodu proglašenja punoljetnosti kneza Milana, ovako označio stanovište Slovenaca i obiju hrvatskih narodnih stranaka:

»...Slovinci smo kljub vsemu bedastemu in kratkovidnemu ‚domačinstvu‘ [u smislu »samoslovenstva«!] vendarle važen severni del jugoslovanstva, in imamo le kot del tega, in slovanstva sploh, opravičenje smatrati se kot političen faktor, in ker nam le to daje pravi pogum vztrajati in ne obupati v boji za pravo naroda!... Smo čuli, da je v zagrebškem zboru dr. Makanec, glasovaje proti adresi, navajal za razlog to, da se s tem škoduje Slovincem, medtem ko i druga narodna stranka ne taji, da baš ukrepljenje in utrdenje svoje zemlje hoče, da laglje v bodočnosti pomore tudi nam Slovincem, da se v dejanji začne zedinjevanje, kateremu moramo zdaj pota pripravljati.«¹⁰

Godinu dana kasnije, hrvatski je sabor trebalo da raspravi reviziju nagodbe kakvu je utanačila njegova »regnikolarna deputacija« u Budimpešti. »Slovenski narod« je dalje zadržavao svoj »dvostruki« stav: i za većinu narodne stranke i za Makančevu opoziciju protiv ovoga i svakog kompromisa s Mađarima. Jurčič je unaprijed osvijetlio novi položaj u Hrvatskoj u uvodniku pod naslovom »Hrvatska«:

»...Zmerna narodna stranka, ki bode po dolgem boji vsled velikih kompromisov vendar na vladu prišla, naredila bode red v razburkani in v mnogem obziru zanemarjeni deželi naših južnih bratov. Namestu sebičnikov, ki so dozdej krmilo na Hrvatskem v roki imeli in vsako zdravo napredovanje narodno zavirali, pride poštna vlada mož, ki imajo srce za narod in bodo ne samo celo upravo zboljšali, nego i korupciji jezove postavili, ki je dozdej žugala zemljo preplaviti. — Kakor nas ta nova nagodba iz baš omenjenih vzrokov veseli, tako ne moremo verovati, da bi bila politična borba na Hrvatskem s temi pridobitvami končana. Pač bodo magjaroni s časom izginili, ali se stopili z narodno vladno stranko. A naredila se bode po vsej priliki nova opozicija v tako imenovani Makančevi stranki, ki je proti vsaki nagodbi z Magjari, za samostalnost Hrvatske od Magjarov in za zvezo z drugimi Jugoslovani v monarhiji. Ta stranka je zdaj še mala, a ker je njen program naraven, slovanski, zato se more množiti...«¹¹

Upravo sa žarom stavio se »Slovenski narod« na Makančevu stranu u iscrpnim izvještajima i komentarima o njegovu nastupanju u saboru protiv revidirane nagodbe u septembru 1873. Prvi dopis iz Zagreba istakao je da se po zaslugi Makanca — »tudi mi Slovenci imenujemo v tej debati pogosto.«¹² Sutradan je na uvodnom mjestu prikazivao »Nagodbenu razpravu u hrvatskom saboru« i Makančevo nastupanje rezimirao ovim riječima:

»Revidirana nagodba je nadaljevanje rauchijanizma. Narodna stranka se je ž njo svojem programu izneverila, prevarila Slovence, s katerimi se je dogovarjala v Sisku in Ljubljani [1870], sunila srbski narod od sebe, prepustila vojno krajino in Dalmaciju svojoj osodi, ter s svojim ponašanjem ubija javni moral. Aristokracija, katera je došehmal pri nas vladala, je nevedna, narodu in njegovim težnjam protivna, ter samo narod molze, za njegov napredek pa nič ne stori.«

¹⁰ SN, br. 86, 27. VII 1872.

¹¹ SN, br. 134, 14. VI 1873.

¹² SN, br. 206, 7. IX 1873.

Izveštaj je spomenuo iz odgovora Ivana Vončine Makancu rečenicu: »Kar se je s ‚Kranjci‘ (!! Ur.) dogovarjalo, to ne spada sem.«¹³ O tome je bilo u »Obzoru« i u »Slovenskom narodu« dosta raspravljanja, ali zadržati se na tome značilo bi upuštati se u niz pitanja oko hrvatsko-slovenskoga političkog zblžavanja u jesen 1870. i izići iz okvira ovog saopćenja o odnosima između Makanca i Jurčiča u vezi sa dva Makančeva sačuvana pisma. Zato ćemo se ograničiti na to da iz »Slovenskog naroda« navedemo samo uvodnik: »Živio dr. Makanec!«, u kojem je njegova tadašnja kampanja za omiljeloga hrvatskog opozicionara postigla svoj vrhunac:

»Poročali smo v zadnjih brojih o razpravah v hrvatskem deželnem zboru o ‚reviziji nagodbe‘. Ako se danes na to nazaj oziramo, nikakor nam na um ne pride soditi o uspehu ali uspehe novo sprejete nagodbe; mi Slovenci nismo pozvani, zdaj bratom Hrvatom niti svetovati niti odsvetovati v stvari, ki je njim bližja nego nam, a osobito bi sedaj, po zvršeni situaciji bilo na napačnem mestu morda rekriminacije delati. Čakajmo, da vidimo, ali bodo Magjari držali vero Hrvatom in ako kaj želimo, sigurno je naša vroča želja, da bi učinjeni korak večine zastopnikov hrvatskega naroda bil temu narodu na večji blagoslov, nego si obetati upamo.

Ena točka pak je v celi razpravi, ki je nas Slovence simpatično zadela, namreč da se je v hrvatskem narodnem zastopstvu našel mož, ki ni pozabil, da je poleg Hrvata tudi Jugoslovan, ki je v imenu svojega naroda čestito spominjal se tudi našega slovenskega naroda. Dr. Makanec, karlovški poslanec, vodja skrajne levice, je v svojem protivljenju proti nagodbi, kakor je, kazal tudi na nas Slovence, poudarjal potrebo našega zedinjenja s Hrvati in drugimi Jugoslovani, ter izrazil svoje in hrvatskega naroda preverjenje, da razen prirojenega nagnjenja tudi lastna korist napotuje hrvatski narod do zveze z našim slovenskim, kajti on ve, ‚da se bode nemški kolos tudi na njega zavalil, kakor hitro bode njegovo predstražo, Slovence, podjarmiti hotel‘. To je govoril poslanec hrvatskega naroda v hrvatskem narodnem saboru. Od julija leta 1848, ko je hrvatski narodni sabor pod predsedstvom bana Jelačića zahteval zvezo s Slovenci, do zdaj, so, kolikor nam znano, redke bile take besede na Hrvatskem, zato jih tem veselejšje pozdravljamo.

Naj g. dr. Derenčin ne misli, da pričakujemo sedaj odmah od Hrvatov kake god pomoči. Dozdaj si še pomagamo, kako god znamo, sami in upamo še nekoliko časa sami s svojo močjo na braniku vztrajati; tudi čutimo, da naš narod v izobraževanju in vsem napreduje. Veseli nas, ako hrvatski tudi. A dr. Makancu hvalo vemo, da se nas je tako simpatično v imenu svojega naroda domislil, ker mislimo, da je treba ideje vedno znova vsajati in oživljati; veseli nas pa še bolj, da je izrekel prepričanje, ki je pri nas občno: da namreč ni samo sočutje, nego mejusobni interes, ki nas Slovence s hrvatstvom v bodočnosti zvezati mora, in da tega ne smejo v svojo korist baš Hrvati z nobeno ‚revidirano nagodbo‘ iz vida izpustiti. Za to pa kličemo vsi Slovenci od Drave do Adrije, od koroških gor do Kolpe dr. Makancu srčni ‚Živio, mnogaja leta!‘¹⁴

Spomenuti moramo da je protiv Makančeve »slovenske« argumentacije poveo u »Obzoru« polemiku Josip Miškatović i da je tada došlo između »Obzora« i »Slovenskog naroda«, kome je prvi predbacio njegovo »neprijateljsko« držanje prema novoj narodnoj vladi, do kratke čarke. Slijedio je period —

¹³ SN, br. 207, 10. IX 1873.

¹⁴ SN, br. 211, 14. IX 1873.

prva polovica god. 1874. — u kojem je mladoslovenski organ gotovo dosljedno pisao u prilog ove narodne, Mažuranićeve vlade, nekako u smislu uvodnika: »Napredki v Hrvatski«, iz kojega navodimo:

»Ko so hrvatski narodni politiki revizijo nagodbe dosegli in se z Magjari pobotali, znano je, da smo se mi in z nami vred i drugi sorodni sosedje temu nasproti jako rezervirano zadržali. Priznati smo morali pošteno voljo, patriotične namene mož, ki so v Hrvatski o tem odločevali. Nasprotno pak so se nam spremembe nagodbe, cela ‚revizija‘, vse nove pridobitve tako vrlo malostne in neznatne zdele, da smo se malo bali za svoje južne brate, da jih Magjari ne bi prevarili in se ne bi prevarili sami. Ta naša bojazen je gotovo izhajala samo iz poštenih nagibov in, ako se hoče, iz zdravega patriotičnega egoizma, ker ... njihove izgube so i naše, njihov napredek i naš napredek. Osobito, ako smo pomnili prejšnje terjatve hrvatske, prejšnje dokazovanje hrvatskega prava, in to primerjali z revnimi uspehi — bil je naš strah naraven.

Danes, po kratkem času z veseljem konstatujemo, da naša bojazen ni bila opravičena. Danes moramo Hrvatom priznati, da so modro ravnali, ko so se navidezno z malim zadovoljili. Hrvatska napreduje z velikanskimi koraki ... V kratki dobi je hrvatski sabor sklenil mnogo koristnih znakov, osigural neodvisno svojo vladu, purificiral uže prilično svoje urade, dosegel vseučilišče, ki je potrjeno, odpravil velike župane ... Dosedanji uspehi Mažuranićeve vlade ne samo da celo zemljo zadovoljujejo, obetajo i nadalje koristen sad donasati in Hrvatsko tako utrditi, da bode zmožna svoj bodoči poklic v slovanskem jugu izpolniti.«¹⁵

Razočaranje u prilično jakom stepenu je došlo sredinom 1874. do izražaja u uvodniku: »Hrvatska Mažuranićeva vlada«, iz kojega je dovoljno navesti nekoliko rečenica: »Skoro bode leto, kar je Mažuranić na stolicu hrvatskih banov posajen bil ... Narodna stranka je mnogo od njega pričakovala in marsičemu se nadejala, kar danes ... žalibog nikjer oživotvorjeno ne najde ... ‚Obzor‘, ki je Mažuranićevo vladu vedno podpiral in dolgo njene mane prikri-val, grozi, da jej bode začel opoziciju delati, če bo v svojem današnjem kolo-teku naprej šla.«¹⁶

Taj je članak prenio u originalu Mikančev »Primorac«, kojega je »Slovenski narod« dotada samo jednom spomenuo, kad je nekoliko mjeseci prije prenio iz njega neke kritičke primjedbe o gimnaziji na Rijeci, a poslije njih dopis sa Rijeke, koji je osuđivao i ove primjedbe i »Primorca«.¹⁷ Ni o mjestu izlaženja »Primorca«, ni o njegovim izdavačima, ni o njegovu političkom pravcu — čitaoci »Slovenskog naroda« nisu ništa saznali.

Poslije spomenutog članka protiv Mažuranićeve vlade, glavni je slovenski organ donio u ljeto u jesen 1874. više članaka o srpsko-hrvatskom antagonizmu, koji je osuđivao sa svih gledišta, ali se ipak stavljao na hrvatsku stranu kao bližu, a u jesen iste godine posvetio je mnogo prostora otvaranju hrvatskog sveučilišta i njegovu značenju za Hrvate i ostale Jugoslavena.

Kada je u početku 1875. počeo da u raznim dopisima osuđuje pravce hrvatske politike uopće, odgovorio mu je upravo »Primorac«, o čemu je »Slovenski narod« u članku: »Hrvatski ugovor« ovako izvijestio svoje čitaoce:

¹⁵ SN, br. 24, 30. I. 1874.

¹⁶ SN, br. 158, 15. VII 1874.

¹⁷ SN, br. 30, 7. II i 38, 17. II 1874.

»Eden naših dopisnikov je grajal... Hrvate, da preveč pozabijajo na svojo slovansko misijo... Na [ova] očitavanja odgovarja hrvatski ‚Primorac‘:

‚Tko je proučio noviju hrvatsku poviest, taj bi mogao Hrvate s koječesa ukoriti, nu nikada s toga, da zaboravljaju na jugoslavenstvo. Hrvat ljubi svoje slavensko pleme, gdje god mu nalazi traga, i u njegovom srcu nadjoše mjesto sve želje ostalih Slavena na jugu. Nu kad bi mi prema tim željama išli udešavati našu politiku, u prvi bi čas zapeli. Bila bi to njeka vrst religiozne ascetičnosti na političkom polju, pa se čudimo, da nama ljudi onomu vrlo protivni to preporučuju. Domaćih potreba ima i Hrvatska kano i sva druga jugoslavenska plemena još i suviše, a dok one će do cigloga Hrvata zovu na svakidani posao, dotle se ne može pomišljati na njeke više ciljeve

Za primatom na jugu mi Hrvati ne težimo iz slavičnosti, a neka iz te neplemenite namjere nitko za time ne teži. Da se mi bacimo u vrtlog sanjarija, najviše bi škodili jugoslavenskomu pitanju, koje se mora shvatiti triezno i promišljeno. Iz programa hrvatskoga naroda nesmije ono nikad izostati, nu mora nam uvijek lebdjeti pred očima kano neki viši cilj, komu je ciela ova radnja posvećena.«

Ovu argumentaciju, koju bi mogli i nagodbjenjaci staviti u osnovu svoje odbrane, prihvatio je u Jurčič u »Slovenskom narodu«: »Mi Slovenci smo polnoma spokojni, ako je to mišljenje na Hrvatskem med inteligencijo občno in ako se pri današnjem delovanju vsaj toliko misli na poslednji cilj, kolikor je praktično mogoče. Opomenili smo uže vzdajnič, da upamo, da naš dotični dopisnik prečno sodi. Vendar nič ne škodi, če Hrvatje pazijo nekoliko, da se jim mladina ne starčevičijani, kar se, kakor čujemo, bolj godi, nego je za Slovanstvo na jugu dobro.«¹⁸

Čini se da je »Slovenski narod« kroz to vrijeme iskoristio svaku priliku da spomene Mukanca, ali da te prilike nisu bile tako česte. Kad je Mukanec podvrgao oštroj kritici prisilno privođenje oba urednika osiječke »Drau« u Zagreb pred sud, a Miškatović je u »Obzoru« strastveno odbijao svu njegovu kritiku, zagrebački dopisnik — još uvijek isti Ferdo Kočever — opširno je izvijestio slovensku javnost, ali nije naveo, u kom je listu Mukanec pisao!¹⁹

Iz toga je doba drugi Mukančev list Jurčiču, koji bi bilo teško datirati kad u njemu ne bi spominjao »Primorca« i njegov članak »Naš račun«.

»Dragi prijatelju!

Evo me opet jednom srdačnim pozdravom. Multa passi sumus amici, odkad se nevidjesmo. Sad vidiš jasno, dragi moj, da sam ja u Sisku na žalost bila Kasandra, naši ‚narodnjaci‘ izvrstni su magjaroni. Čovjek bi skapao od jada, kad motri toliku nevjeru, toliku podlost.

Dolazim Ti preporučiti članak ‚Naš račun‘ u ‚Primorcju‘, iz kojega ćeš razabrati težnje opozicije hrvatske i njezin odnošaj naprama slavenskoj stvari.

Nas prieči srbski starčevičianizam više nego hrvatski, a da živiš medju nami, znao bi na žalost, da slavenska stvar neima ni u Poljaka toliko neprilike, koliko u Velikosrba. Molim Te, da o tom članku progovoriš u ‚Slovenskom Narodu‘, te da mi dotični broj pošalješ.

¹⁸ SN, br. 43, 23. II 1875.

¹⁹ SN, br. 56, 10. III 1875.

Molim Te ujedno u interesu naše stvari, da sa nekoliko rieči Miškatovića odpraviš radi njegova bezobraznoga paškvila proti meni; tu vidiš i sam, da se sad već i Dalmatinci nami približuju, te da je ‚Obzor‘ hrvatski ‚Pesther Lloyd‘.

Ujedno Te molim, da ‚Primorcu‘ dopisuješ, ako treba da razpraviš stvari, koje u svojem listu radi policije razpraviti nemožeš. ‚Primorac‘ primiti će Vaše članke vrlo rado.

Javi mi, što bi po Tvojem mnienju mi ovdje za Vas Slovence učiniti mogli u znak vjere i bratstva; što bude u naših silah, budi uvjeren, sve ćemo rado učiniti. samo nam treba kontakta s Vašimi rodoljubi.

Ja sam mnogo bolovao prošlih godina, najjače na očijuh, te i sada nisam najkrepčiji, akoprem sam se ponješto oporavio.

Kad ćemo se vidjeti, dragi fant?

U proljeće pripravit ćemo izlet u Dalmaciju. Bi li moguće bilo, da na tom izletu uz hrvatsku opoziciju sudjeluju i slovenski rodoljubi uz koje slovensko pjevačko društvo? Ovo bi bilo sgodno po mojem mnienju, de razpitaj se, prijatelju, među svojimi drugovi, kako o tome sude. Samo bi sve to liepo tiho i bez buke pripravit morali, da nam policija i Vaša i naša i dalmatinska neučini ‚Strich‘ kroz račun.

Liepo Te pozdravlja moja supruga i djeca, koju Ti šaljem na posjet in effigie. Bodi zdrav i vesel, dragi fant! Bratac bod moj, pij ga z menoj! Zdravo da si! Sbogom!

Tvoj Milan Makanec.

Odgovori, ako Ti dostaje vremena. Isti.«

Ne znamo da li je Jurčić na taj Makančev list štogod odgovorio, ali svakako članak »Naš račun« nije išao i u njegov račun, jer ga u »Slovenskom narodu« nije spomenuo, a nije ni izvijestio slovensku javnost o tome da je »Primorac« Makančev organ.

Poslije velike svečanosti hrvatskih pjevačkih društava u Sisku u svibnju 1875, »Slovenski narod« je prenio izvještaj o njoj iz »Primorca« i citirao slovenskog govornika Nollija, koji je hvalio hrvatske prilike upoređujući ih s tadašnjim slovenskim: »Izrazio je svoju velju radost nad tim, što može na svoje oči gledati, kako smo iza Rauchova despotizma... opet slobodni Hrvati i sretni, imajući svoju domorodnu naprednu vladu na čelu, koja nezapriečuje uzvišene narodne svečanosti, nego ih koliko moguće još sama podupire i promiče; dočim Slovenci u svojoj domovini još uvijek stenju pod njemačkim pritiskom, koji im ne dozvoljava takove narodne svečanosti i razvoju slovenskog naroda sve moguće zaprieke stavlja.«²⁰

Sredinom 1875. čitaocce »Slovenskog naroda« izvijestio je jedan dopis iz Zagreba da »dosedaj sta ‚Primorac‘ v Kraljevici in ‚Drau‘ v Oseku kot opozicijska organa izhajala.«²¹ Dva dana kasnije »Slovenski narod« je na uvodnom mjestu donio izvještaj istog dopisnika iz Zagreba o Makančevu prijedlogu adrese vladaru, »s prošnju, da naj se v prihodnji sabor pokličejo zastopniki iz prešnje vojne krajine« kao i da se povede postupak za »zedinjenje Dalmacije« s Hrvatskom-Slavonijom. Veliku pažnju i pohvalu je dopisnik posvetio i Makančevu govoru: »Dr. Makanec je povzdignil zastavo slovanstva, saborska večina je pa igrala proti njemu vlogu magjarskega policajca.«²² A u vrijeme novih

²⁰ SN, br. 120, 30. V 1875.

²¹ SN, br. 132, 13. VI 1875.

²² SN, br. 133, 15. VI, 136, 18. VI i 138, 20. VI 1875.

saborskih izbora, »Slovenski narod«²³ je zauzeo stav dosljedne Jurčičeve »dvostruke« linije: »Rodoljubna opozicija Makančeva, katera si gotovo sama ne želi še većine poslanцев, zastopana bode samo po nekoliko možeh. Akoprem smo mi Slovenci z drugimi Slovani vred s srcem za Makančeve ideje, vendar spoštujemo tudi većino hrvatskega sabora, kateri rodoljubja odrekati nihče ne sme, četudi je Magjarom nasproti preveč popustljiva.« Kad se u to vrijeme »Obzor« potužio — kao što je »Slovenski narod« izvijestio u dopisu: »Od hrvatske meje«, koji je možda napisao dr. Valentin Zarnik — »v članku ‚Pri-jatelji opozicije‘ na slovensko žurnalistiko, da s svojimi simpatijami ne stoji na strani narodne stranke, nego na strani hrvatske narodne opozicije«, taj je dopisnik opet otvoreno predbacio narodnoj stranci da »je zatajila solidarnost ne samo s slovenstvom, nego tudi s srbstvom in sploh s celim slovanstvom.«²⁴

Sutradan je »Slovenski narod« donio dopis: »Iz hrvatskega primorja« o »taboru« tj. skupštini u Bakru, gdje je pored »Nikole Polića, načelnika grada Kraljevice in lastnika časopisa ‚Primorac‘« dr. Makanec razvijao program hrvatske opozicije, i pisao: »Nazori Makančevi, njegovo najgloblje narodno in politično prepričanje — to je bodoći program vse jugoslovanske mladeži.«²⁵

U početku 1876. »Slovenski narod« je opširno prenio iz »Primorca« komentar uz Jurčičevu odbranu pred sudom od optužbe da je objavljivanjem hrvatskih pasusa u citatima iz hrvatskih novina pogazio prijavu da će list izlaziti na slovenskom jeziku. Jurčič je tim povodom izjavio da »hrvatsko in slovensko sta dva dijalekta, pa pravzaprav jedan i isti jezik«, i ta je izjava dovela »Primorca« u pravo ushićenje. Ma da je sud Jurčiča oslobodio od optužbe, presuda nije još bila pravomoćna zbog žalbe državnog tužioca, i taj je »Slovenski narod«, s hrvatskim citatom iz »Primorca«, bio iz istog razloga zaplijenjen.²⁶ Uskoro zatim je on u uvodniku: »Hrvatje o Slovincih«, koji se odnosio i na neka druga pitanja, naveo iz »Primorca« rečenicu: »Radujmo se, da ovo priznaje i ‚Slovenski Narod‘, da sta Hrvat i Slovenac jedno pleme slavensko.«²⁷

Usljedila je notica: »Dr. Makanec o Slovincih«, u kojoj je Jurčič spomenuo da »v glasilu hrvatske narodne opozicije«, tj. u »Primorcu«, priobćuje njen vodja vrsto članakov ‚Moja izpovjed narodu‘, v katerih pojašnjuje, zakaj se je odložil od sedaj vladajoće ‚narodne‘ stranke; zatim je naveo Makančev prijekor u vezi s jugoslavenskim kongresom u Ljubljani 1. prosinca 1870, »da Mrazoviću in tovarišem zveza s Slovenci ni bila resna ali ozbiljna stvar«, i primijetio: »Čakajmo, kaj bode ‚Obzor‘ na to odgovoril, in potem morda izpregovorimo već o tej zadevi. Žalostno, če je kolovodjem hrvatskim ‚zedinjenje Hrvata i Slovenaca deveta briga‘, kakor Makanec trdi o njih.«²⁸ Ne znamo da li je »Obzor« što odgovorio Makancu, ali se Jurčič nije više na tu stvar navraćao.

²³ SN, br. 149, 4. VII 1875.

²⁴ SN, br. 153, 9. VII 1875.

²⁵ SN, br. 154, 10. VII 1875.

²⁶ SN, br. 4 i 5, 6. i 8. I 1876.

²⁷ SN, br. 20, 26. I 1876.

²⁸ SN, br. 34, 12. II 1876.

U opširnijem panegiriku raspisao se o Makancu u »Slovenskom narodu« u ljetu iste godine povodom vijesti da je položio mandat u Hrvatskom saboru i napustio političko bojište zbog rđavog zdravlja neki -r (možda isto tako Jurčić) pod naslovom: »Dr. Makanec«:

»Narodna većina v hrvatskem saboru dela poklone na vse magjarske strani in iz Pešte se trudijo, da bi jo zazibali v mirno pogubno spanje ter navdali ves hrvatski narod z narkotizmom, da bi potem toliko lažje delali operacije na truplu njegovem. — In tu je bil dr. Makanec na svojem mestu. Visoko je vihtil baklo slavenske narodne zavesti in spuščal luč na most, kateri veže Hrvatsko z Magjarsko in čez katerega Magjari tako pripravno prihajajo in Hrvati tako težavno lazijo. [...] sedaj je odložil partizano z bolnim telesom in trudno dušo odšel k počitku. Politično delovanje mu ni prineslo skladnih sadov, mnogo so ga lastni bratje psovali in pri lastnih rojakih kot neplodovitega fantasta razkričali. [...] Pri odstopu ne more ponosno kazati na vplive svojega dejanja. Bil je le čuvaj, bil je prorok, katerega besede se je prerado preslišalo v domovini. [...] Mi Slovenci Makancu ne pozabimo, da je bil on jedini v hrvatskem saboru, ki je imel srce in pogum Slovence in jugoslovanstvo spominjati. Drugi v Pešto hodijo dijete brat in molčat v najvažnejšem času, in si ne upajo niti Hrvati biti, nikaar da bi bili Jugoslovani.«²⁹

Slično je i konzervativni organ »Slovenec«, koji je, uostalom, imao istu političku liniju sa »Slovenskim narodom«, žalio Makančevo povlačenje iz političkog života.³⁰

Gotovo sedam godina kasnije i svega četiri mjeseca prije Makančeve smrti, još je jedanput zasjala njegova zvijezda u »Slovenskom narodu«. U uvodniku: »Sprava mej Srbi in Hrvati« pozdravljao ga je opet Tavčar kao »apostola« ovog izmirenja, povodom apela koji su javnosti uputila dvanaestorica hrvatskih i srpskih rodoljuba s njime na čelu, predlažući da se osnuje posebno društvo za suzbijanje suprotnosti između Srba i Hrvata.³¹

Samo za dvije godine je Makanec preživio Jurčića, od kojega je bio godinu dana stariji. Nekrolog u »Slovenskom narodu« nije više spominjao njegovu nekadašnju političku djelatnost i njegovo jugoslavenstvo, koje je toliko vodilo računa i o Slovincima, već je upozorovao samo na njegovu posljednju akciju: »Izguba je velika osobito, ker je bil preramo umrli najiskreniji pospeševatelj sprave mej Hrvati in Srbi ter je v to svrhu osnoval ‚Danico‘, društvo za iskreni i trajni sporazum između Srba i Hrvata.«³²

²⁹ SN, br. 182, 10. VIII 1876.

³⁰ Slovenec, br. 92, 8. VIII 1876.

³¹ SN, br. 61, 15. III 1883.

³² SN, br. 149, 3. VII 1883.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ
OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Tajnik redakcije:

IVAN KAMPUŠ

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB